

УДК 373.2.016:81-028.31

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ОПИСУ
ПЕРШОКЛАСНИКІВ З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ**

Порядченко Леся Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри початкової освіти та

методик гуманітарних дисциплін

Педагогічного інституту

Київського університету

імені Бориса Грінченка

Уміння чітко, логічно і грамотно описати об'єкт чи подію, донести до співрозмовника певну думку, відстояти у словесній суперечці свою позицію – це справжнє мистецтво, яким володіє далеко не кожен з нас. У чому ж причина? А причина в тім, що починаючи з раннього дитинства, нас не навчали мистецтву живого слова, не заклали тієї мовної бази, якою ми могли б вміло користуватися під час висловлення своєї думки.

Сенситивним періодом у становленні мовлення людини, у формуванні умінь правильно і чітко будувати свою думку, використовуючи для цього різноманітність засобів рідної мови є період дошкільного дитинства та початковий етап навчання у школі.

Велике значення в розвитку мовлення і мислення дитини має робота над описом як функціонально-смісловим типом мовлення, як одним з видів монологу, як на уроках з розвитку мовлення, так і на уроках з читання, рідної мови, образотворчого мистецтва, художньої праці, природи та музики.

Проблематика навчання опису була предметом дослідження як у дошкільній (В.В.Гербова, А.Я.Зрожевська, С.В.Ласунова), так і в шкільній лінгвометодиці (О.П.Глазова, З.О.Доморацька, Л.М.Міненко, Г.І.Сорокіна, В.А.Собко). вченими описано варіативні методики навчання описового

мовлення дітей дошкільного (М.М.Алексєєва, А.М.Богуш, А.М.Бородич, Л.В.Ворошиніна, Н.В.Гариш, Є.П.Короткова, Г.М.Ляміна, Є.І.Тихєєва, О.С.Ушакова, В.І.Яшина та ін..) та молодшого шкільного віку (Н.О.Будна, Н.А.Головань, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, Т.О.Ладиженська, Н.І.Лепська, М.Р.Львов, М.М.Наумчук, К.С.Прищепа, Н.Ф.Скрипченко, Г.О.Фомічова, Штифурко та ін..).

Але не завжди вчителі та вихователі мають достатні знання про опис як функціонально-смісловий тип мовлення, про особливості використання опису у процесі розвитку зв'язного мовлення дітей 5-6 річного віку.

Тому мета даної статті полягає в представленні інноваційних технологій навчання опису дітей 5-6-річного віку, що оптимізують процес засвоєння дітьми особливостей будови та побудови цього функціонально-сміслового типу мовлення та сприятимуть повноцінному використанню у власному мовленні всього мовностилістичного багатства рідної мови.

Визначаючи мету, завдання і зміст базових теоретичних положень методики реалізації наступності в навчанні опису дітей молодшого шкільного віку, нами враховувалися психолого-педагогічний та лінгвометодичний аспекти навчання опису як функціонально-сміслового типу мовлення, що дає змогу забезпечити реалізацію принципів природовідповідності, науковості, доступності, гуманізації, демократизації, перспективності, наступності, урахування алгоритмів мови й мовлення тощо в навчанні дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а також створити умови психолінгвістичні дані про мовлення дітей та результати, зафіксовані на попередньому етапі, які відображають специфіку оволодіння дітьми 6-річного віку описом як функціонально-смісловим типом мовлення.

В основу формування мовленнєвих умінь і навичок будувати описи у дітей 6-річного віку покладено визначення основ наступності, згідно з якими: Усякий розвиток характеризує не періодичне повернення у вихідний пункт, не рух по колу, не повну відсутність чого-небудь спільного між наступними одна за одною стадіями, не рух по прямій, а таке породження нового, при якому в

цьому новому є дещо, що відтворює попередні стадії, **це рух по спіралі** [2]; жоден попередній етап навчання та розвитку не повторюється повністю на наступних етапах, хоча наступні етапи віддзеркалюють у суттєво зміненому вигляді деякі риси попередніх [2]; у процесі розвитку відбувається безперервний зв'язок між явищами, коли нове, змінюючи старе, зберігає в собі деякі його елементи: попередньо засвоєні знання без істотних змін дають хід розвиткові нових знань; дотримання правил наступності потребує єдиного принципового підходу, єдиних вихідних позицій у навчанні опису і дошкільнят, і молодших школярів; ясного розуміння того, що з'являється нового в мовному розвитку дітей на кожному етапі удосконалення зв'язного мовлення [6] вивчення й використання того потенціалу, який здобула дитина в дошкільному закладі [1].

У процесі навчання першокласників опису як функціонально-сміслового типу мовлення має враховуватися, що: опис передбачає повідомлення про факти, дії, явища, які існують одночасно; значення одночасності в описі не допускає заміни часового плану; в описі як одному з видів монологічного висловлювання майже всі речення виконують одне й те саме комунікативне завдання – відповісти на запитання: “Який предмет?” [8]; мовленнєві навички – це мовленнєві операції, що здійснюються несвідомо, з повним автоматизмом, відповідно до норм мови і служать для самостійного вираження думок, намірів, переживань. Сформувати навички – це означає навчити правильно будувати і реалізувати висловлювання, адже вони за своєю природою – стереотипні, механічні [5]. Дитина практично володіє мовленнєвими операціями, хоча й не усвідомлює цього. Вона виявляє їх спонтанно, у певних ситуаціях, за потреби. Поза подібними ситуаціями дитина нездатна мимовільно й усвідомлено виконувати мовленнєві операції (навички) [4], тільки при відповідному мовному і мовленнєвому навчанні дитина вчиться усвідомлювати те, що вона робить не довільно, тобто усвідомлювати власну мову, свої мовленнєві навички; вона приходить до розуміння того, що “життєві” мовні уявлення, “життєві” мовленнєві та мовні узагальнення існували у вигляді емпіричних в її

інтелектуально-психічному світі. Мовленнєві навички в процесі становлення, розвитку й закріплення передбачають рефлексію дитини над мовленням, яка виникає спонтанно. Мовленнєві навички – це фундамент для формування у дітей мовних умінь; мовленнєві вміння – це мовленнєві дії, які здійснюються на основі мовних знань і способів дії за оптимальними параметрами, свідомого довільного й навмисного варіювання при виборі та поєднання мовленнєвих операцій (навичок) залежно від мети, ситуації спілкування та співрозмовника, із яким відбувається комунікація. Це і є комунікативно-мовні вміння [4]; “...розвиток рефлексії дитини над мовленням є виникнення, розширення, якісна зміна і внутрішня структурна перебудова орієнтованої ланки первісно спонтанної мовленнєвої діяльності” [5;159].

Розв’язання проблеми наступності передбачає вдосконалення методичної системи навчання опису дітей 6-річного віку, яке має полягати: у поступальному продовженні природного **розвитку мовленнєвих навичок** дітей за рахунок подальшого навчання опису як функціонально-сміслового типу усного мовлення з його особливими синтаксичними конструкціями; в уточненні змісту навчання опису, який передбачає реалізацію перспективності й наступності в навчанні опису; в ознайомленні дітей з доступними для їх розуміння суттєвими ознаками опису як металінгвістичної одиниці, як одиниці мовлення; у введенні в активний словник дітей терміна “опис” та наповненні його відповідним лінгвістичним змістом; у забезпеченні осмислення та усвідомлення дітьми структурних особливостей опису та його істотних ознак, початковому формуванні поняття “опис” та систематизації знань про опис; у **формуванні умінь**: 1) використовувати знання про опис **при побудові текстів-описів**; 2) **будувати висловлювання у формі опису**; 3) об’єктивувати описи як лінгвістичну одиницю вищого рівня; 4) здійснювати рефлексію над мовленням.

Такий підхід до створення методики забезпечує логічне продовження природного розвитку описового мовлення дошкільників з поступовим його ускладненням і переведенням у план довільності, навмисності, наміреності, усвідомленості; початкову реалізацію кінцевої мети навчання рідної мови –

формування мовленнєвих умінь та їх автоматизацію, тобто сформованість мовленнєвих навичок.

Методика навчання опису дітей 6-річного віку передбачає опертя на вже сформовані в дошкільному дитинстві спонтанні імпліцитні знання про опис, а також на вміння дітей інтуїтивно, неусвідомлено відчувати опис серед інших функціонально-сміслових типів мовлення. На основі життєвих понять та імпліцитних знань дитини про опис формуються наукові поняття та експліцитні знання з допомогою спеціально відібраних методів та прийомів. Слід зазначити, що ті знання, які не є результатом “спонтанної рефлексії дітей над мовленням” [3], а наслідком некоректної лінгвістичної роботи педагогів, в навчанні не слід використовувати. У результаті цього випадкові асоціації щодо опису поступово зникають як зайві і нездатні забезпечувати подальший поступовий мовленнєвий розвиток дітей.

При розробці методики навчання опису дітей дошкільного та молодшого шкільного віку слід враховувати закономірності процесу розвитку мовлення, за Л.П.Федоренко [9]. Вони конкретизовані стосовно розвитку в дітей висловлювань типу опису: 1) Розуміння дітьми змісту описового мовлення залежить від засвоєння лексичних та граматичних значень одиниць мови, які увиразнюють опис як функціонально – смисловий тип мовлення. 2)Засвоєння виразності описового мовлення-опису залежить від розвитку сприйняття виразних засобів фонетики, лексики, граматики, що притаманні саме опису. 3)Засвоєння лексико-граматичних норм описового мовлення залежить від розвитку чуття мови в дітей. 4) Темпи збагачення мовлення типу опис у першокласників залежать від ступеня досконалості структури мовленнєвих навичок будувати описи, сформованих до школи..

Провідними принципами методики є **принцип послідовного прискорення темпів збагачення мовлення й знань про мовні особливості опису**. Він визначає поетапне ускладнення лінгвістичного змісту навчання опису: поступове формування в дітей знань про суттєві ознаки опису як функціонально-сміслового типу мовлення і мовленнєвих умінь. Принцип **розвитку об’єктивації мови** дає

змогу розмежувати у свідомості дітей злиті воедино об'єкти опису і власне опис – мовний знак, за допомогою якого відтворюються в мовленні властивості та якості об'єктів, одночасність дій. В методиці опис розглядається як текст – мовна одиниця. Дітей слід учити усвідомлено відрізняти опис від інших функціонально-сміслових типів мовлення, ураховуючи його істотні ознаки та виокремлюючи його як особливу лінгвістичну категорію, усунути в дітей таким чином явище прозорості мовного знака, зокрема опису. Принцип **здійснення рефлексії дітей над мовленням** передбачає, що їхні роздуми над ним, його самоаналіз, а також самоконтроль, самооцінка своєї індивідуальної мови сприятиме становленню здатності у першокласників відчувати й усвідомлювати специфічно описові мовні засоби, відбирати їх і доречно використовувати у висловлюваннях при створенні опису. Принцип **єдності теорії (знання про мову) і мовленнєвої практики** орієнтує навчання опису на озброєння шестирічок знаннями про суттєві ознаки опису, його властивості та використання водночас цих знань у процесі практичної діяльності під час формування умінь створювати описи різних видів.

Також доцільним є врахування таких принципів, як: принцип **доступності**, принцип **систематичності занять мовою і повсякденного мовленнєвого спілкування**, принцип **гра дуальності**, принцип **випереджального розвитку усного мовлення**, принцип **урахування мовленнєвого досвіду дітей**, принцип **усвідомленої комунікативності**, принцип **опори на алгоритми мовлення та мови**, принцип **єдності навчання мови і розвитку мовлення**, принцип **розуміння лексичних та граматичних значень**, принцип **розвивального навчання**, принцип **наочності**.

Виокремлені педагогічні **умови** ефективної реалізації наступності в навчанні опису дітей 5-6 років – це впровадження в навчально-виховний процес 1 класу загальноосвітньої школи такої методики мовно-мовленнєвого навчання, яка забезпечує: опір у навчально-виховному процесі 1 класу на сформований у дошкільному дитинстві мовленнєвий досвід продукувати описи; логічне продовження природного спонтанного розвитку мовлення дошкільників, поступове його вдосконалення і переведення у план довільності,

усвідомленості, навмисності, наміреності; оволодіння дітьми всіма граматичними формами рідної мови, які функціонально здатні утворювати опис як висловлення; осмислення й усвідомлення суттєвих ознак тексту-опису та формування умінь здійснювати рефлексію та контроль над мовленням у формі опису.

У процесі реалізації наступності в навчанні опису першокласників забезпечується поетапний розвиток мовленнєвих умінь у дітей – досягнення кінцевої мети експериментального навчання. Ця методика забезпечує педагогові обізнаність в особливостях будови та побудови опису як функціонально – смислового типу мовлення; досконале володіння цим специфічним мовним змістом, який служить для створення різних видів опису; усвідомленість ролі опису в розвитку мовлення дитини; а також вміння вміло використовувати всі компоненти методики в процесі розвитку зв'язного мовлення шестиліток на основі опису.

Метою як кінцевим результатом, якого треба досягти в навчанні опису дітей 6-и років у першому класі з урахуванням вимог наступності, є **формування умінь висловлюватись у формі опису.**

Для здійснення поставленої мети, спрямованої на реалізацію наступності, необхідним є вирішення таких **завдань: 1)** Удосконалення й подальший розвиток навичок будувати описи, здобуті в дошкільному віці (удосконалення мовленнєвих навичок аудіювання висловлювань – описів; збагачення словника дітей лексикою, яка точно й виразно передає ознаки описуваних предметів, явищ, дій; збагачення синтаксичної будови дитячого мовлення синтаксичними конструкціями, за допомогою яких утворюються описові контексти; активізація в усному мовленні дітей доречних лексико-граматичних засобів, характерних для опису – для оптимального відтворення властивостей і якостей об'єктів та дій). **2)** Формування в дітей **початкових умінь будувати висловлювання – описи:** (формувати вміння аудіювання (сприймання й розуміння) описів, спостереження за специфікою мовного матеріалу; формувати в дітей первісні елементарні знання про опис як функціонально-смисловий тип мовлення, про

його структуру; учити дітей об'єктивувати опис як метамовну одиницю; розвивати в першокласників уміння рефлексувати створені ними описи як найвищу одиницю мовлення, як особливий його тип).

Відповідно до визначених завдань наступність у змісті навчання опису забезпечується, по-перше, опорою на мовний емпіричний, неусвідомлений досвід дитини, який є показником змісту мовної дошкільної освіти, по-друге, логічним його продовженням і поступовим ускладненням змісту навчання опису в 1 класі, який передбачав озброєння початковими знаннями, що є показником поступального розширення й поступового ускладнення навчального матеріалу, вивчення його на вищому – усвідомленому рівні (дітям надаються елементарні знання про те, що таке опис, які його види, із яких частин складається опис, що має відображатися в кожній із частин опису), і формування на основі цих знань мовленнєвих умінь – усвідомлених і довільних дій дитини (дітей учили будувати описи, осмислено відбираючи із власного мовленнєвого арсеналу ті словосполучення, речення та контексти, що є складовими елементами опису, спиратися при цьому на експліцитні знання про опис; контролювати власне мовлення, визначаючи правильність підбору синтаксичних конструкцій до відповідного виду опису).

Для реалізації визначених завдань у реальному процесі навчання опису дітей 6-річного віку ми розробили зміст згідно з принципом наступності. Він формується за такими блоками:

Блок №1 – *комунікативний* – мовний зміст для формування в дітей навичок і умінь будувати висловлювання-описи в усній формі. Специфіка цього змісту полягає в тому, що це не просто перелік синтаксичних конструкцій, а саме ті словосполучення й речення, що утворюють опис. Це зміст суто комунікативної роботи. Він конкретизує в лексико-синтаксичному та стилістичному відношеннях завдання, передбачені Державним стандартом початкової школи, і містить усі різновиди словосполучень та речень, притаманних опису дій, явищ, предметів. Кожне із запропонованих словосполучень передає реальні відношення між явищами і предметами

об'єктивної дійсності, представлені в мові як граматично-сміслові відношення між компонентами. Розрізняються основні типи відношень за такими значеннями: атрибутивні, об'єктні, суб'єктні, обставинні, що можуть мати різні підтипи. Використання дитиною кожного з видів словосполучень є показником багатства розвитку її індивідуального мовлення й мислення, її спроможності в подальшому сприймати та чітко усвідомлювати навчальні тексти шкільних предметів. Цей мовний зміст ми використовували у формуванні навичок і умінь будувати опис з метою забезпечення ефективної комунікації у дітей 6 років.

Блок №2 – *лінгвістичний* – зміст для здійснення метамовної роботи щодо опису (як необхідна умова для об'єктивації опису як одиниці мови і подальшого **формування мовленнєвих умінь**). Оскільки діти у своєму мовленні спираються не на наукові, а “життєві” поняття опису, необхідно на наступному етапі досягти осмислення дітьми первинних знань про мову, підвести їх до усвідомленого використання здобутих знань у процесі своєї мовленнєвої діяльності, осмисленого відбору й уживання у власному мовленні специфічного добору мовного матеріалу для опису.

Отже, у процесі навчання слід давати дітям такі знання про **суттєві ознаки опису**: описувати – це означає висловлюватися за допомогою мови: слів та речень, словесно малювати – повідомляти про те, що бачиш у цей момент часу (наяву, на фото, на картинці); за допомогою опису передаються ознаки та властивості предмета. (До них можна поставити запитання: яка?, який?, яке?, які? Наприклад: “*Оченята в дівчинки (які?) небесного кольору*”). У висловлювання також відтворюються ознаки і властивості дій. (До них можна поставити запитання: як саме?, яким чином? Наприклад: *Хлопчик спускався з гірки, (як саме?) сидячи на санчатах*); в описі завжди відтворюються події, які відбуваються одночасно (*малюють, грають, читають, пишуть*).

Ураховуючи специфіку змісту другого блоку, необхідним є формування в дітей умінь об'єктивувати найпростіші за формою тексти-описи як синтаксичні одиниці найвищого ярусу, тобто сприймати і розуміти їх як мовну дійсність, як мовну одиницю, за допомогою якої будується мовлення, висловлювання та

передаються якості і властивості предметів. В об'єктивації описів дітям допоможуть суттєві ознаки, які вони мають виокремити й усвідомити.

Для вивчення дітям пропонуються також і **формально-структурні ознаки опису**: опис складається із зачину, у якому називається об'єкт, що описується, основної частини, де передаються основні ознаки і властивості описуваного об'єкта, та кінцівки, у якій зазначаються відношення до описуваного об'єкта тієї особи, котра здійснює опис, або ж підводиться підсумок вищезазначеного). Усі речення оформляються інтонаційно: на початку речення голос підвищується, в кінці – понижується. Такими самими інтонаційними мають бути початок і закінчення частин опису. На письмі ця інтонація позначається великою літерою на початку і крапкою вкінці речення.

Окрім цього, змістом передбачено розрізнення описів, розповідей та міркувань як функціонально-сміслових типів мовлення за формально-граматичними запитаннями: розповідь відповідає на запитання хто?, що робить?; опис відповідає на запитання який?, яким чином?; міркування відповідає на запитання чому саме так, а не інакше?

Блок №3 – *Рефлексивний* – зміст для первинного **формування умінь будувати описи**. У змісті цього блоку містяться знання про мовлення людини, зокрема про опис як мовленнєву, комунікативну одиницю, яка підлягає рефлексії. Цей блок, як і попередній, передбачає вироблення в дітей 6-річного віку вмінь користуватися отриманими експліцитними знаннями у власній мовленнєвій практиці продукування описів; при створенні описових висловлювань рефлексувати їх (самопостереження, самоаналіз, роздуми над власним мовленням, самовідчуття мови, самооцінювання), контролюючи власне мовлення.

Таким чином, у навчанні дітей опису відбувається логічний перехід: від спонтанного, неусвідомленого мовлення, тобто від утвореної мовленнєвої навички, до її удосконалення й опертя на неї в озброєнні елементарними знаннями про опис та поступове формування початкових мовленнєвих умінь будувати описи на основі отриманих первісних знань про опис і рефлексії

мовлення, тобто елементарної об'єктивації, рефлексивності, усвідомленості й довільності як основи будь-якого мовленнєвого вміння.

Отже, реалізація принципу наступності у змісті розвитку зв'язного мовлення дитини на основі опису на межі між дошкільною та початковою ланками освіти полягає в тому, що діти першого класу початкової загальноосвітньої школи виконують навчальні дії не лише як практичне застосування під час створення описів різних видів засвоєного емпіричним шляхом неусвідомленого ними синтаксичного матеріалу (період дошкільного дитинства), а й на осмислення істотних ознак опису, його значення у спілкуванні, а відтак – і свідоме використання початкових знань про опис при побудові різноманітних його видів. Утім добір мовних засобів при формуванні мовленнєвих умінь залишається на рівні чуття мови, а не свідомості, оскільки види речень діти вивчають у середніх класах школи.

Методика введення в мовлення дітей специфічно-описового мовного матеріалу передбачає й відповідне специфіці кожного змістового блоку застосування **методів** навчання опису, адекватних до практичної й теоретико-практичної діяльності дітей. “Практичні” і “практико-теоретичні” (Л.П.Федоренко [7]) підібрані з урахуванням специфіки засвоєння мови: або емпіричного, неусвідомленого, практичного шляху, характерного для оволодіння навичками, або довільного, усвідомленого, метамовного, рефлексивно-комунікативного шляху, притаманного опануванню лінгвістичними знаннями і комунікативними вміннями.

Із **практичних (дотеоретичних) методів** використовуються бесіди, перекази, загадки, мовні дидактичні ігри, лексичні вправи, вправи на побудову описів та ін. Вони спрямовуються на практичне використання мови опису в мовленні й удосконалення навичок висловлюватися за типом опису. Із **практично-теоретичних методів** застосовуються такі: спостереження над реченнями, словосполученнями, що здатні утворити описи, над структурою опису, мовний аналіз, синтез, моделювання структури опису, порівняння різних типів висловлення, співставлення, абстрагування, класифікація мовних одиниць,

виокремлення суттєвих ознак тощо. Усі вони сприяють осмисленню дітьми сутності опису, його об'єктивації; усвідомленню специфіки мови опису, свого мовленнєвого досвіду; формуванню мовленнєвих умінь.

Крім лінгвометодичних методів, необхідно використовувати й **загально-дидактичні методи**. **Інформаційно-рецептивні**: пояснення педагога, читання творів з аналізом їх змісту, структури, бесіди узагальнювального характеру тощо – використовуються для повідомлення знань про істотні ознаки опису, їх уточнення та розвитку вмінь об'єктивувати опис. **Репродуктивні**: вправи, дидактичні ігри – використовуються з метою формування в дітей умінь аналізу текстів із наступним виокремленням із них описів та їх об'єктивації. **Евристичні** бесіди використовуються для осмислення й усвідомлення дітьми суттєвих ознак опису. **Евристичні** запитання використовуються для перевірки усвідомленості дітьми суттєвих ознак опису, наприклад: Що означає описувати? Що можна описати? Із чого ми починаємо описувати? Про що говоримо всередині опису, а про що вкінці? **Частково-пошукові** методи застосовуються при виконанні дітьми проблемних пошукових завдань, коли вони мали знайти відповідні мовні засоби для створення описових контекстів. **Дослідницькі** методи змушують дітей бути “маленькими дослідниками”, які самостійно та під керівництвом педагога будують різні види описів, підбираючи відповідний, доречний синтаксичний мовний зміст, об'єктивують опис як одиницю мови, контролюють описові висловлювання однолітків та рефлексували власне мовлення.

Отже, наступність у використанні методів навчання опису полягає в тому, що вони підібрані з урахуванням комунікативного й лінгвістичного досвіду дітей, специфіки імпліцитного й експліцитного характеру їхніх знань про мову, емпіричного й наукового шляхів засвоєння мови та особливостей удосконалення мовленнєвих навичок і початкового формування мовленнєвих умінь.

Реалізація наступності в **організаційних формах** навчання опису проявляється у використанні їх з поступовим ускладненням: починати слід із звичних для дітей дидактичних ігор, що побудовані на мимовільних процесах, і поступово переходити до форм, які потребують від першокласників

довільності. Серед організаційних форм, що використовуються в навчанні, є такі: *групові* (уроки, спостереження, дидактичні ігри, екскурсії тощо), *тематичні, інтегровані, комплексні*.

Групові організаційні форми застосовуються з метою удосконалення навичок будувати описи в певної групи дітей. *Тематичні* уроки використовуються для ознайомлення першокласників з певним видом опису, осмислення його суттєвих ознак. *Інтегровані* уроки, у яких поєднуються елементи декількох уроків, використовуються під час навчання дітей 6-річного віку описам з метою повноти сприйняття та уявлення дітьми суттєвих ознак, притаманних описовим контекстам. *Комплексні* уроки використовуються з метою закріплення вивченого матеріалу та виявлення вмінь та навичок дітей продукувати описи різних видів, усвідомлюючи їх зміст, структуру та особливості будови та побудови.

Під час навчання шестиліток опису на уроках, заняттях, у процесі ігор, екскурсій, спостережень необхідно використовувати такі форми роботи: *фронтальні, індивідуальні, індивідуально-групові* і т. ін.

Здебільшого слід надавати перевагу *фронтальним* формам роботи, але, коли потрібне додаткове пояснення дітям особливостей опису як функціонально-сміслового типу мовлення, можна використовувати й додаткову роботу з формування усного мовлення-опису, зокрема *індивідуально-групові* форми. *Індивідуальні* форми роботи з дітьми 6 років застосовуються у тому випадку, коли дитина не сприймала матеріал одночасно з групою, тому потрібно працювати з нею окремо.

Під час упровадження методики навчання опису дітей 6-річного віку доречним є використання лінгвістичних **засобів** навчання, які забезпечують ефективність розвитку мовлення дітей – мовний матеріал: словосполучення, речення, тексти; дидактичний матеріал: загадки, прислів'я, казки, приказки; наочний матеріал: підручники, книги для позакласного читання, предметні та сюжетні картинки, предмети, іграшки, об'єкти навколишньої природи; технічні

засоби навчання: комп'ютерні програми, діaproектори (слайди), відеомагнітофон, телевізор, магнітофон.

Навчання шестирічок здійснюється у три **етапи**. Відповідно до **комунікативно-збагачувального етапу** формування мовленнєвих навичок дітей відбувається з урахуванням видів опису (портрет, пейзаж, характеристика, натюрморт, інтер'єр, опис дії, опис стану природи чи людини), обсягу опису (5-6 речень), кількості мікротем (3-4) та ступеня їх розгорнутості, інформативності опису (всіх якісних ознак), синтаксису зв'язного цілого і граматичних способів міжфразового зв'язку (займенниковий, числівниковий зв'язок, синонімічна заміна і т.д.), синтаксичних особливостей описів (характерних для них словосполучень та речень).

Когнітивно-збагачувальний етап навчання дітей передбачає усвідомлення змісту поняття "опис" як тексту, висловлення, осмислення його як одиниці мови за істотними ознаками, об'єктивацію опису і початкове оволодіння поняттям "опис", тобто здобуття експліцитних знань.

На **мовленнєво-творчо-рефлексивному етапі** навчання дітей здійснюється згідно з формуванням умінь рефлектувати опис як особливу одиницю мовлення з початковим формуванням умінь вибирати і вживати доречні, найефективніші мовні засоби, що адекватні опису, вміння контролювати й оцінювати власне мовлення й мовлення товаришів.

Робота з навчання дітей 6-и років засобами опису має здійснюватися згідно із запропонованими етапами. Зміст цих етапів реалізовується на кожному уроці, що забезпечує єдність лінгвістичних знань та комунікативних умінь і навичок, доступність та поступовість введення нового змісту навчання, а також поступальність дидактичного руху, послідовний зв'язок, взаємодію навичок, знань і умінь протягом усього навчального періоду.

Послідовність у роботі над описом проявляється у тому, що спочатку шляхом аудіювання та аналізу зразкових текстів-описів, насичених описовими синтаксичними конструкціями, вводяться у пасивний склад мовних засобів дитини відсутні в її мовленнєвому досвіді граматичні форми, притаманні опису.

На цьому етапі навчання відбувається первинне сприйняття та осмислення дітьми 6-и років суттєвих ознак опису, розуміння змісту повідомлень, наявних у реченнях та виокремлення зв'язків реальності, виражених за допомогою опису.

Коли в дітей сформувалося мовне чуття описових граматичних форм, коли вони запам'ятали моделі описових синтаксичних конструкцій, відбувається, по-перше, збагачення усного мовлення дитини (говоріння) різноманітними описовими конструкціями, які необхідні в майбутньому для складання описів різних видів, а, по-друге, осмислення й усвідомлення шестилітками особливостей будови й побудови текстів описового типу.

Навчальна робота над описом завершується активним управлінням дитини в побудові різних видів опису як функціонально-сміслового типу мовлення. Це активізує розумову діяльність та творчість дітей 6-и років, а також сприяє повному осмисленню та усвідомленню особливостей опису як одного з видів монологу, рефлексії над власним мовленням і контролю над мовленням однолітків при створенні опису.

Отже, представлені нами інноваційні технології розвитку мовленнєвих умінь дитини в галузі опису як функціонально-сміслового типу мовлення – це не звичайне емпіричне засвоєння дітьми 6-річного віку словосполучень та речень, які можна використовувати при створенні описів різних видів, а багатогранний процес осмислення значення та необхідності добору його змісту, доречного відбору мовних засобів у мовленнєвій діяльності та рефлексія як над утворенням власного мовлення, так і контроль за мовленням однолітків. Цей перехідний етап у розвитку мовлення від неусвідомленого опанування мови в дошкільні роки до свідомого і є сенситивним періодом, найоптимальнішим для реалізації наступності й розкриття потенційних мовленнєвих та інтелектуальних задатків дітей, які розкриватимуться при застосуванні даної методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьева Р.И. Преемственность в обучении рисованию детей подготовительной к школе группы детского сада и учащихся первых классов общеобразовательной школы: Автореф. дис. ... канд. пед. наук/ Р.И.Афанасьева – М., 1979. – 26 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови/ І.Р.Вихованець – К.: Либідь, 1993. – 367 с.
3. Дем'яненко С.Д. Пропедевтика мовних понять у дітей старшого дошкільного віку: Дис. ... канд. пед. наук/ С.Д.Дем'яненко – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 260 с.
4. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: Психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Навч. посіб. для студ. ВНЗ/ Л.О.Калмикова – К.: НМЦТВО, 2003. – 300 с.
5. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики/ А.А.Леонтьев – М.: Смысл, 1999. – 286 с.
6. Львов М.Р. Основы теории речи: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/ М.Р.Львов – М.: Академия, 2002. – 248 с.
7. Методика преподавания русского языка в начальных классах: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений // М.Р.Львов, В.Г.Горецкий, О.В.Сосновая. – 2-е изд., испр. – М.: Академия, 2000. – 464с.
8. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников/ О.С.Ушакова – М.: Изд-во Института психотерапии, 2001. – 240 с.
9. Федоренко Л.П. Закономерности усвоения родной речи/ Л.П.Федоренко – М.: Просвещение, 1984. – 120с.